

Feminist edebiyat eleştirisini bağlamında Aleksandra Kollontay'ın *Vasilisa Malıgına* romanı¹

Yasemin GÜRSOY²

APA: Gürsoy, Y. (2019). Feminist edebiyat eleştirisini bağlamında Aleksandra Kollontay'ın *Vasilisa Malıgına* romanı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (15), 407-417. DOI: 10.29000/rumelide.580696

Öz

Rusya'da XX. yüzyıl devrimle başlar ve devrimin temellerini atanlar arasında, çok fazla dile getirilmese de, kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlardan Aleksandra Kollontay, 20'li yaşlarında Marksist düşünceyle tanışır. Paris'te Vladimir Lenin'le karşılaşması, 1917 Ekim devrimine katkıları, çalışkanlığı ve Marksizm tutkusu yönetimde yer almasını sağlamıştır. Sovyet hükümetinin ilk kadın bakanı olan Kollontay, Marksist feminizmin önemli temsilcilerindedir. Özellikle kadın haklarını savunmuş, kadını evlilik bağı ve erkek egemenliğinden kurtarıp cinsler arası eşitliğin sağlanması için çok çaba harcamıştır. Bu bağlamda çeşitli bildiriler yayımlayan Kollontay aynı zamanda roman ve öyküler de kaleme almış, bu çalışmalarında gayet sade ve basit bir dil kullanarak halkın her kesimine ulaşmayı amaçlamıştır. Kadınların erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olmasını hedefleyen feminizm düşüncesi, farklı fikir akımları ve ideolojilerin etkisiyle çeşitli kollara ayrılır. Bunlardan biri olan Marksist feminizm, kadının kurtuluşunu öncelikle kapitalist düzenin yıkılmasıyla ilişkilendirmesiyle diğer feminist düşüncelerden ayrılır. Feminist düşüncenin bir diğer katkısı ise edebiyat alanında gerçekleşir. Feminist edebiyat eleştirisinin ortaya çıkmasıyla edebiyatta kadın konusu hem yazar hem de okur odaklı olarak incelenmeye başlanır ve yeni araştırma alanları açılır. Çalışmamızda öncelikle feminizmin ortaya çıkışı ve Marksist feminizmin oluşumundan söz edilmektedir. Bu düşünceden doğan feminist eleştiri kuramı ele alınmakta ve genel özellikleri açıklanmaktadır. Kollontay'ın devrimin ilk günlerinden beri hayalini kurduğu yeni kadın ve yeni erkek arasındaki ilişkinin yanı sıra aşk ve evlilik bağına getirdiği yeni bakış açısını anlattığı romanı *Vasilisa Malıgına*, feminist eleştiri kuramına göre incelenmektedir.

Anahtar kelimeler: Aleksandra Kollontay, feminizm, Marksist feminizm, feminist edebiyat eleştirisini, *Vasilisa Malıgına*.

The novel of Alexandra Kollontay named *Vasilisa Malıgına* in the context of feminist literary criticism

Abstract

In Russia, XXth century starts with revolution and among people who built the revolution, despite not much mentioned, there are women as well. Among these women, Aleksandra Kollontay, has met the idea of socialism in her twenties. Her encounter with Lenin in Paris, her contribution to the revolution in 1917, her ambition and revolution passion made her participate in the administration. Kollontay, who was the first woman minister in the Soviet government, was one of the important

¹ Bu makale, International Congress on Multidisciplinary Social Sciences ICMUSS-2019 kongresinde sunulan bildirinin genişletilip yeniden düzenlenmiş halidir.

² Arş. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Balkan Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Rus Dili ve Edebiyatı ABD (Edirne, Türkiye), yasemingursoy@trakya.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-2103-3410 [Makale kayıt tarihi: 09.05.2019- kabul tarihi: 17.06.2019; DOI: 10.29000/rumelide.580696]

notables of Marxist feminism. She was the defender of women right and she made a huge effect for women to get rid of marriage bond and male dominance and constitute an equality between genders. In this regards, as well as publishing various proceedings, she wrote novels and stories. In these works, she aimed to reach every part of the society by means of employing a plain and simple style. The idea of feminism, which aims women to have equal rights and freedoms with men, is divided into various branches with the influence of different ideas and ideologies. One of these, Marxist feminism differs from other feminist ideas by associating the liberation of women with the collapse of the capitalist order. Another contribution of feminist thought is in the field of literature. With the emergence of feminist literary criticism, the subject of women in literary works is dealt with as both author and reader-oriented and new fields of research are created in the field of literature. In this article, at first, the emergence of feminism and the formation of Marxist feminism are mentioned. The theory of feminist criticism, arising from this thought, is discussed and the general characteristics are explained. Kollontay's novel *Vasilisa Malygina*, in which she wrote dreams for equality of women and men from the beginning of the revolution and new points of view for love and marriage bond, is examined according to feminist criticism theory.

Keywords: Aleksandra Kollontay, feminism, Marxist feminism, feminist literary criticism, Vasilisa Malygina.

Giriş

Kadın ya da erkek her birey aynı yollarla dünyaya gelmiş olsa da toplum onlara eşit şartlarda yaşama imkânı sunmamaktadır. Kadının yüzyıllardır süregelen ötekileştirilmesine karşı duran, durumun kabul edilebilir olmadığını bilincine varan insanlar, kadınla ilgili tüm sorunları ortadan kaldırmak için kendi imkânları dâhilinde çözüm önerileri getirirler. Abigail Adams, Amerikan Devrimi sırasında eşi başkan John Adams'a kanunlar hazırlanırken kadınlardan da fikir alması gerektiğini hatırlatır, Paris'te 1791 yılında Olympe de Gouges ise *Les Droits de la femme* (Kadın Hakları Beyannamesi) başlıklı broşürü dağıtır ve sonrasında giyotin cezasına çarptırılır, 1792 yılına gelindiğinde ise feminist düşüncenin en temel kaynağı *A Vindication of the Rights of Woman* (Kadın Haklarının Müdafaası) Mary Wollstonecraft tarafından tamamlanır ve kadınların hak arayışlarında yeni bir sayfa açılır (Donovan, 2014: 21). Bahsi geçen olaylar nedeniyle ilk feminist hareketlerin XVIII. yüzyılda ortaya çıktığı kabul görmektedir. Kadınların özgürlük arayışı günümüzde de sürerken bu amaçla farklı çalışmalar ve araştırma alanları ortaya çıkmaktadır. Bunlardan biri de feminist edebiyat eleştirisidir. Edebiyatta kadın konusunu farklı yöntemlerle ele alan eleştirmenlerin araştırma konuları da çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Kimi zaman eserler aracılığıyla ataerkil yapının nasıl dayatıldığını, kimi zamansa kadının aydınlanması yolunda edebiyatın ne kadar önemli ve faydalı bir araç olduğunu ortaya koyarlar. Yazarın cinsiyetiyle söylem dili ve üslubunun bağlantılı olduğu fikrini savunurlar.

Kadınların kendi hemcinslerinin yaşadıkları sorunları dile getirmesi, bu sorunlara çözüm bulmaya çalışması okuyucuyu daha derinden etkilemektedir. Aynı zamanda, bir kadın olarak kendisi de sorundan etkilendiği için yazarın söylemleri daha inandırıcı bir boyut kazanır. Bu açıdan Aleksandra Kollontay, yapıtlarının yanı sıra yaşamı, şahsi kişiliği ve çalışma hayatı ile feminist düşünceye sahip tüm bireylere örnek oluşturmaktadır.

Feminizmden Marksist feminizme

Feminizm, en genel ifade ile kadınların erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olması amacıyla başlatılan düşünce akımıdır. Odak noktası ise yüzyıllardır erkek egemenliği altında, ataerkil düzene boyun eğen ve ikincil konuma itilen kadınları bu durumdan kurtarmaktır. Feministler ataerkil yapının sadece ev içinde bulunmadığını, toplumu oluşturan eğitim, iş, siyaset gibi tüm sosyal alanları da ele geçirdiğini düşünmektedir (Erzene Bürgin, 2014: 3). Ataerkil yapıya karşı duran feminizm, kadının hem özel hem de kamusal hayatta yaşadığı sorunlara eğilirken bu sorunların çözümü için mücadelesini sürdürmektedir.

Feminizmde de, diğer birçok felsefi görüşte olduğu gibi, farklı bakış açıları ve ideolojilerden kaynaklı fikir ayrılıkları oluşmuştur. Bu fikir ayrılıkları sonucunda liberal, Marksist, sosyalist, postmodern vb. kollara ayrılan feminist düşüncenin temelinde tek bir konusu vardır: kadın. Kadının eşitliği için her akımın temsilcileri kendi yollarını belirlemiş, kendilerine göre çözümler üretmeye çalışmışlardır. Liberaller cinsler arası eşitliğin sağlanması ile sorunların çözüleceğini düşünürken Marksistler istenilen eşitlik ortamının yaratılması için öncelikle kapitalist düzenin yok edilmesi gerektiğine vurgu yaparlar. Kadın erkek arasındaki çatışmanın cinslere yüklenen sorumluluklardan kaynaklandığını düşünen radikal feministler ataerkil düzenin tamamen ortadan kaldırılmasını savunurlar. Sosyalist feministler ise radikal ve Marksist görüşleri bir araya getirerek sorunun hem ataerkil yapıyla hem de kapitalist düzenle ilgili olduğuna, kadın erkek eşitliğini sağlamak için bahsi geçen iki olguyla aynı anda mücadele edilmesi gerektiğine dikkat çekerler.

1879 yılında yayımlanan *Kadın ve Sosyalizm* kitabının yazarı August Bebel kadının özgürlüğünü, işçi sınıfının sorunlarıyla ilişkilendiren ilk çalışmalardan birine imza atar. Erkeklerin kader ve sınıf arkadaşı olarak nitelendirdiği kadınlardan, toplumun yeniden inşasına destek vermelerini ve kapitalizme karşı açılan savaşta yer almalarını ister. Bebel, bu şekilde kadınların sadece erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olmakla kalmayıp aynı zamanda çift yönlü kölelikten (ev ve çalışma hayatında) kurtulacaklarını, ekonomik özgürlüklerine kavuşacaklarını, annelik haklarının korunacağını ve diğer tüm kadın sorunlarının çözüleceğini savunur (Baturenko, 2019: 114).

Bebel'le benzer düşünceleri paylaşan Aleksandra Kollontay'ın da aralarında bulunduğu kadın hakları savunucuları kendi çözümlerini Marksist ideolojiyi takip ederek bulacaklarını düşünürler. Marksist feministler, kadın ve erkek arasındaki eşitlik sorununun en önemli nedeni olarak kapitalizmi görmektedirler. Sınıflı toplum var olduğu sürece insanlar ve dolayısıyla da cinsler arası eşitlik mümkün değildir. Kadının erkekle eşit haklara sahip olabilmesi için evden çıkması, çalışması, ekonomik özgürlüğüne kavuşması ve toplumsal hayatta söz sahibi olması gerekir. Engels'e göre kadının özgürlüğü için atılması gereken ilk adım kadını erkeğe bağımlı kılan evlilik bağından kurtarmaktır, çünkü tek eşli evlilik, sınıflı toplumun en büyük göstergelerinden biridir ve kadını erkeğe maddi-manevi bağımlı hale getirmektedir (Sevim, 2005: 65). Marksist feministlerin diğer önemli fikri ise ev işlerinin maaşa bağlanması ya da kamusallaştırılmasıdır. Bu şekilde iş hayatına atılan kadın, hem dışarıda hem evde çalışmaktan kurtulacaktır. Heidi Hartman'a göre (2008: 159, 167) Marksist feminizmde "sorun olarak kadınların erkeklerle ilişkisinden çok, kadınların ekonomik sistemle ilişkisi ele alınır, belli ki Marksistler kadınların erkekle ilişkisinin, ekonomik sistemle ilişkisinin tartışılması sırasında açıklığa kavuşacağını varsayarlar (...) Marksizmleri feminizmlerine açıkça egemendir". Bu nedenle kadını çalışma hayatına sokmayı, işçi sınıfına dâhil etmeyi temel hedef olarak görmektedirler.

Amaçladıkları kazanımlar uğruna farklı yollar seçmiş olsalar da feminizm düşüncesini destekleyen tüm bireylerin bir araya gelerek hem kadının nasıl baskı altına alındığına, sindirildiğine ve ona nasıl zulüm edildiğine “hem de birçok kadının, yaşamak, sevmek ve bir kadın olarak mutlu olmak için birbirini cesaretlendirdiklerine, kendi kaderlerini kendi ellerine alarak, sistemi nasıl yendiklerine dair kısmi ve geçici cevapların birbirleri ile keşişiyor olması” umut vericidir (Tong, 2006: 9-10).

Feminist edebiyat eleştirisi

1960’lı yıllarda yeniden canlanan feminizm hareketinin edebiyat alanına da yönelmesi ile feminist eleştiri kuramı ortaya çıkar. Kuramcıların öncelikli amacı edebi yapıtlarda kadının sömürülmesinin ve ikincil konuma itilmesinin normalleştirildiğini ve bu şekilde ataerkil yapıya destek verildiğini göstermektir. Zamanla edebiyatı bir iletişim, eğitim aracı olarak gören feministler bu yolla fikirlerini yaymaya başlarlar. Eleştirmenler aynı zamanda kadının hem okur hem de yazar olarak edebi süreçte yaşadığı sorunları ele alırlar.

Feminist edebiyat eleştirisinin ele aldığı sorunlar, Profesör Maggie Humm (2002: 26) tarafından dört gruba ayrılır. Bunlardan ilkinde eril metinler ele alınır, yapılan incelemelerle ataerkil söylemler ve kadının toplumda nasıl konumlandığına dair izler ortaya konur. Kadını okuyucu konumuna koyan bu eleştiri, kadınlara yönelik baskıları tema olarak seçer. İkinci sorun, bu zamana kadar göz ardı edilmiş kadın yazarların ele alınmasıdır. Onların metinlerinden ve söylemlerinden yola çıkılarak yeni bir edebiyat tarihi oluşturulur. Üçüncüsünde eleştirmenler okura yönelmeye başlar. Feminist okurlara sunulan yeni yöntemler ve değişik bir eleştiri pratiği ile *annelerle kızların ya da anne/kız empatisinin metinsel anlatımının yansıtılması* gibi şimdye kadar değinilmemiş problemlere yönelinir. Sonuncusu ise feminist eleştirinin yeni bir yazı ve okuma bütünlüğü yaratarak feminist okurları da sürece dâhil etme, eyleme geçirme amacı taşımaktadır.

Berna Moran (2007: 250-251) feminist eleştiri kuramında iki temel yaklaşım olduğunu dile getirir. Bunlardan ilki *okur olarak kadına yönelik feminist eleştiri*, okuyucunun cinsiyetine göre edebi metinden çıkarımlarının farklı olacağı fikrinden doğar. “Kadın okur” olarak yapılan sınıflandırma ile biyolojik olarak kadınlık değil kültürle kazanılan bir kadınlık bilinci kastedilmektedir. Bu eleştirinin en temel amacı erkek yazarların eserlerine kadın okur gözüyle bakmaktır. Eserde kadının ideolojik, sosyolojik ve toplumsal durumu ele alınırken feminist eleştirmenler, kadının ezilişini ve aşağılanışını yansıtan örnekler bulmaya çalışırlar. Bu çalışmaların en önemli kazanımı erkek yazarların genellikle iki karşıt kadın tipi kurguladıkları tezinin ortaya çıkmasıdır. Konuyla ilgili Sandra M. Gilbert ve Susan Gubar *The Madwoman in the Attice* (Tavan Arasındaki Deli Kadın) eserinde erkek yazarların ataerkil düzene itaat eden, namuslu, uysal tipleri “*evdeki melek*”; erkek egemenliğine boyun eğmeyen, kendi ayakları üzerinde duran özgür kadınları ise “*canavar*” olarak gösterdiğinden bahsederler (Moran, 2007: 251). *Okur olarak kadına yönelik feminist eleştiri*, erkek yazarların yarattığı bu iki kadın tipiyle kadını nasıl gördüklerini, kadın hakkındaki fikir ve düşüncelerini, ideal kadının nasıl olması gerektiğine dair toplumda dayatılan özellikleri, ataerkil yapının edebiyat aracıyla nasıl temellendirildiğini göstermesi açısından önem arz etmektedir.

İkinci yaklaşım olan *yazar olarak kadına yönelik feminist eleştiri* iki farklı koldan ilerlemektedir. İlkinde eleştirmenler kadının yüzyıllardır çektiği sıkıntı ve baskılara değinir, kadın yazarların tecrübe ettiklerini eserlerine yansıttıklarını belirtirler. Bu açıdan erkek yazarlardan konuyu ele alış ve işleyiş bakımından ayrılan kadın yazarların aralarında bir birlik, benzerlik, görünmez bir bağ olduğu düşünülmektedir. Eleştirmenler kadın yazarların eserlerinde ataerkil yapının izlerini aramaya ve düzene

karşı verdikleri tepkileri açığa çıkarmaya çalışmaktadırlar. İkinci olarak eleştirmenler, kadının, kadın söylemlerinde nasıl anlatıldığını, nasıl kullanıldığını ortaya koymayı amaçlarlar. Kuramcılara göre sadece din ve felsefe aracılığıyla değil aynı zamanda dil vasıtasıyla da ataerkil yapı güçlendirilmekte, erkeğin üstün olduğu algısı desteklenmektedir. Bu nedenle *yazar olarak kadına yönelik feminist eleştirinin* bir diğer hedefi erkek merkezli dil unsurlarını belirleyip ortadan kaldırmak, yerine kadınlığa dayanan bir dil oluşturmak ve kadın söylemi sorununu çözmektir (Moran, 2007: 255-259).

Feminist edebiyat eleştirisinin önemli üç kazanımı olduğunu dile getiren M. Humm'a (2002: 27) göre bunlardan ilki, edebiyatta kullanılan cinsiyet kalıplarına dikkat çekilmiş olmasıdır. İkinci kazanım ise belirtilen cinsiyet kalıplarının ne amaçla kullanıldığının ve neden sürekli yenilendiğinin ortaya konulmasıdır. Son ve kadın yazarlar adına en önemli kazanım ise şimdiye kadar göz ardı edilen ya da incelenmeyen kadın edebiyatının gün yüzüne çıkarılması ve bu yazarlara ait eserlerin okuyucu ile buluşturulmasıdır. Görüldüğü üzere feminist eleştirisi kuramı, edebiyattaki kadın çalışmalarına hem yazar hem de okur odaklı olarak yön vermekte ve bu çalışmalarını geliştirmesi nedeniyle her geçen gün önem kazanmaktadır.

Aleksandra Kollontay'ın yaşamı

Sovyet hükümetinin Devlet Yardımı Halk Komiserliği yapan ilk kadın bakanı ve dünyanın ilk kadın diplomatlarından biri olan Aleksandra Mihaylovna Kollontay, Ekim Devrimi sürecindeki en önemli isimlerden biridir. Kendisi ile çalışma imkânı bulan Sovyet diplomat A. M. Aleksandrov-Agentov (1994: 23) anılarında Kollontay'ın kendileri için sadece saygı duyulan bir amir değil aynı zamanda aristokrat bir ailede büyüyen ancak tüm gençliğini ve enerjisini devrim uğruna harcayan bir efsane olduğundan bahseder. Ashına bakılırsa bu tanımla ile Kollontay'ın yaşam öyküsünü en net şekilde özetlemiştir. Ukraynalı soylu bir ailenin kızı olarak, 19 Mart 1872'de dünyaya gelen Kollontay, açlık ve sefaletin bilinmediği bir evde refah dolu bir yaşam sürer. Ailesi, okullarda gençlerin çara karşı düşüncelerini dile getirdikleri ve örgütlendikleri gerekçesiyle kızlarının evde eğitim almasını sağlar. En büyük uğraşı okumak olan Kollontay, çocukluğundan itibaren etrafındaki insanlardan ayrılır. Daha beş yaşındayken kararlı ve sağlam bir iradeye sahip olduğu belli olan Aleksandra'yı üvey ablaları "ne isterse istesin her zaman elde eder" diye nitelendirirler (Kollontay, 1974: 17).

Ailedeki kadınların kendilerine çizdikleri yolların Kollontay'ın yaşamında ve kadın sorunu üzerine fikirlerinde etkili olduğu düşünülebilir. Annesi, genç bir asker olan Mihail Alekseyeviç'e âşık olduğu halde, babasının isteği üzerine başka bir adamla evlenir. Ancak kalbine söz geçiremeyen genç kadın üç çocuğu olmasına rağmen eşinden ayrılıp âşık olduğu adamla yani Aleksandra'nın babasıyla hayatına devam eder. Bahsi geçen dönemde boşanmak ve yeni biriyle evlenebilmek için varlıklı ailelerin bütün imkânlarını kullanmaları gerekmektedir. Kollontay'ın büyük ablası Adel ailesinin bir süreliğine yaşadığı maddi zorlukları tekrar tecrübe etmek istemediği için kendisinden kırk yaş büyük olan babasının kuzeni ile mantık evliliği yapar. Diğer ablası Jenya ise İtalya'da eğitim alır ve tek amacı ses sanatçısı olmaktır. Bu amacına ulaşan Jenya'nın Petersburg'daki Mariinski Tiyatrosu'nda gerçekleşen ilk gösterisine çar ve ailesi de katılır. Bu dönemde soylu bir aile kızının sahne alması alışılmadık bir durumdur. Ancak Jenya çok yeteneklidir, bir anda o kadar ünlü olur ki kendisini rahatsız eden hayranlarından kurtuluşu mecburi bir evlilikte bulur. Bu dönemdeki kadınlar için resmi nikâh, hem maddi hem de manevi olarak tek kurtuluş yolu olarak görülmektedir.

Ablalarının hayatlarından ve evliliklerinden etkilenen Kollontay ise 21 yaşında uzaktan akrabası olan Vladimir ile aşk evliliği yapar. Bu evliliğin en büyük nedeni çocukluğu zorluklarla geçen, çarın

sürgününden mustarip olan Vladimir'e acıması ve onun neşeli halini sevmesidir. Lakin çiftin ortak bir dil bulması mümkün olmaz. Mühendis olan Vladimir olaylara mantığıyla bakar, etrafında yaşanan acılara kayıtsızdır, kitap okumak, felsefi ve sosyal konularda tartışmak ona göre değildir. Bu özellikleriyle Kollontay'a tamamen zıt bir karakterdir. Aralarındaki bu farklılıklara rağmen eşini seven Kollontay, aile hayatının ve çocuk bakımının kendine göre olmadığını kısa sürede anlar. Hapis hayatı yaşadığını düşünmekte, kendini geliştirecek, okuyacak zaman bulamamaktadır. Aynı süreçte sadece okumakla işçi sınıfı için faydalı olamayacağını da bilincine varır ve sahaya inmek, faal olarak görev almak ister. Komünist Parti için belge taşıma, para toplama gibi işlerin yanı sıra yayın hayatı da bu dönemde başlar. 1898 yılında ailesini ve sevdiklerini ardında bırakan Kollontay, başta Almanya olmak üzere Avrupa'nın farklı ülkelerinde eğitim almak için yurtdışına çıkar. 1903 yılına kadar süren yurtdışı deneyimi kendini geliştirmesine, farklı insanlar tanımaya vesile olur. 1908 yılında hapse girmemek adına siyasi sığınmacı olarak yeniden yurtdışına çıkan Kollontay'ın Lenin'le iletişime geçip 1915'te Bolşeviklere katılması da bu döneme denk gelir. 1917 Mart ayında Rusya'ya döndükten kısa süre sonra siyasi faaliyetleri nedeniyle tutuklanır (Kollontay, 1974: 278). Ekim Devrimi'nden bir ay önce özgürlüğüne kavuşan Kollontay, devrim hareketindeki önemli insanlardan biri haline gelmiştir. Dönemi içinde kadın sorununu dile getiren ve işçi kadın hareketini Marksist temellere oturtmaya çalışan en aktif kişidir. Kendini "partinin en radikal kanadı" olarak tanımlayan Kollontay, yenilikçi fikirleri nedeniyle "partideki birçok yoldaşyla ateşli tartışmalar" yapmak zorunda kalır (Yukina, 2014: 89). Yazdığı bildiri ve makalelerin yanı sıra edebi eserlerle de toplumu aydınlatma, kadın sorununu dile getirme ve çözüm arama yolunda büyük emekler verir. Bu eserlerden biri de *Vasilisa Malygina* romanıdır.

***Vasilisa Malygina* romanının feminist edebiyat eleştirisi bağlamında incelenmesi**

Kollontay, 1923 yılında kaleme aldığı *Vasilisa Malygina* romanında devrim yıllarında birbirine âşık olup evlenen Vasilisa ve Vladimir'in hikâyesi anlatılmaktadır. Vasilisa kendi ayakları üzerinde duran güçlü bir devrimcidir ve bu yönüyle etrafındaki bütün kadınlardan ayrılmaktadır. Beş yıllık evlilikleri boyunca düzenli bir hayata sahip olamayan çift, işleri nedeniyle ayrı şehirlerde yaşamaktadır. Bu süre içinde iki kere eşini ziyaret eden Vasilisa, her seferinde eşinin hayatını düzene sokmaya çalışmakta, işlerinde ona destek olup yol göstermektedir. Ancak her iki ziyaretinde de aldatıldığını öğrenir. İlk seferinde sevgisinden şüphe etmese de ikincisinde kocasındaki değişimin farkına varır. Kocasını maddi zevklere düşkün, giyimine, yediğine içtiğine fazlasıyla önem veren, dış görünüşü nedeniyle kendisini aşağılayan bir adam haline gelmiştir. Ayrıca Vasilisa, eşinin sevgilisi Nina'ya da içten içe acımaktadır. Burjuva bir ailede dünyaya gelen Nina kendi başına hayatta kalamayacak, erkeğe muhtaç bir karakterdir. Aralarındaki bağın bir daha kurulamayacağını anlayan Vasilisa, hamile olmasına rağmen eşinden ayrılma ve çocuğunu tek başına büyütme kararı alır. Eserin genel konusu Vasilisa'nın eşi tarafından aldatılması ve eşinden ayrılarak yoluna devam etmesi olarak özetlense de derinliklere inildikçe kadın-erkek ilişkilerinin; kadının toplumdaki yerini, varlığını, gücünü ve kendini keşfetme serüveninin ders verir nitelikte ele alındığı görülmektedir.

28 yaşında işçi bir kadın olan ana karakter Vasilisa Malygina etrafındaki kadınlardan çok farklıdır. Savaş karşıtı olduğu için vatan haini ilan edilirken fikirleri Bolşevik bölge yetkilisi tarafından öğrenilir ve partiye davet edilir, ancak Vasilisa çeşitli sorular sorarak ideolojilerini detaylı şekilde öğrenip düşündükten sonra partiye dâhil olur. Ne istediğini bilen, karakter sahibi genç bir kadın olarak çizilen Vasilisa, diğer kadınlardan birçok yönüyle ayrılmaktadır. Düşündüklerini dile getirmekten çekinmeyen, davası uğruna elinden geleni yapan, savaşan ve durmak bilmeden çalışan bir tiptir.

Vasilisa partide görev aldığı sürede özellikle kadın sorunlarıyla ilgilenir ve kendisine bu konuların gereksiz olduğunu söyleyen partili yoldaşlarına karşı çıkar:

“Neden kadın sorunları daha az önemli olacakmış? Zaten kadının geri kalmışlığı herkesin bu düşünceyi taşımasından ileri geliyor. Ama kadınlar olmadan devrim yapılamaz, kadın her şeye muktedir bir varlıktır. Erkek onun düşündüğünü ve telkin ettiğini yapar: Kadınları kazanan, zafere giden yolun yarısını geride bırakmış demektir” (Kollontay, 2010: 24).

Eser boyunca kadının her şeye muktedir olduğu ilmek ilmek işlenerek gösterilir. Vasilisa, yaşadığı yerde kendi inisiyatifiyle komün evlerinin ilk örneğini kurar, Moskova'ya gidip günlerce uğraşır. Ancak ilk günlerinde mutluluk getiren komün evi sonrasında birçok sorun yaşamasına neden olur. İnsanların bir arada yaşarken karşılaştıkları zorlukları çözmeye çalıştığı sırada üzerine bir de evle ilgili hesap defterlerini yanlış tuttuğu ve kendine gelir sağladığına dair bir iftirayla baş etmek durumunda kalır. Hem insanlarla hem de iftiralara tek başına mücadele eder, bu süreçte eşi Vladimir yanında yoktur. Ancak Vladimir yaşadığı her sorunda Vasilisa'yı çağırmakta, onun desteğine sürekli ihtiyaç duymaktadır. Mektubunda “tam şu sırada sana özellikle ihtiyacım var” diyerek parti komitesiyle yaşadıklarını anlatır ve mektubunu “sana çok ihtiyacım var” sözleriyle bitirir (Kollontay, 2010: 30). Vasilisa uzun süre emek verdiği komün evini, sevdiği erkeğe yardım etmek için bırakıp gitme kararı alır. Aslında birbirleri ile yakınlaşmaları da yıllar önce yine Vasilisa'nın Vladimir'i koruyup kolladığı bir anda olur. Sinirlerine hâkim olamayan Vladimir toplantıda Sovyetlere hakaret edince ihraç edilme noktasına gelir. Bu çaresiz anında Vasilisa ona destek olur, küçük bir çocukmuş gibi başını okşar, anne şefkatini ve sevgisini ona hissettir. Özür dilemesi ve sakin olması gerektiğini söyler ve bu şekilde sorunu çözer. Bu Vladimir'in yaşamını değiştirdiği, ona destek olduğu ilk an olsa da son olmayacaktır. Yüzyıllardır kadın erkek ilişkileri de benzer biçimde şekillenmiştir. Kadın erkeği, evini çekip çeviren yuvayı yapan dışı kuş imajından hala kurtulamamıştır, şahsi sorunlarıyla tek başına mücadele ederken, hayat arkadaşının yaşadığı en ufak problemde ona destek olmaktan çekinmez.

Vladimir bir süre Amerika'da bulunmuş ve farklı işlerde çalışmıştır. O günleri anlatırken Amerikalı güzel ve bakımlı kadınlardan, kendisine yakınlaşmaya çalıştıklarından bahseder. Ancak Vladimir, “kalbimi ve sevgimi bütün ömrümce sakladım ve sadece temiz, masum bir genç kıza vereceğim. Oysa bunlar ne tür bayanlar? Sefih kadınlar! Fahişelerden daha beterler” sözleriyle kadınlara karşı ataerkil bakışını belli etmektedir (Kollontay, 2010: 48). *Temiz genç kız* söylemi bu konuşmada özellikle kullanılır ve ana karakter üzerinde büyük bir etki bırakır, çünkü Vasilisa'nın daha önceden sevdiği insanlar olmuş ve onlarla özgür birliktelikler yaşamıştır. Vladimir, dönemi için anarşist, devrimci olarak sınıflandırılrsa da hala ataerkil yapının izlerini taşımaktadır. Vasilisa bu duyduklarından sonra ondan uzak durmaya çalışır, ancak kader onları yakınlaştırır ve temiz bir genç kız olmadığını açıkladığında ise Vladimir geçmişine ilgili bir şey bilmek istemediğini dile getirir ve “Sen benimsin! Senden daha temiz bir insan yoktur. Senin ruhun temiz!” sözleriyle sevgisini belirtir (Kollontay, 2010: 53).

Cephe görevinde olan Vladimir'e bir iftira nedeniyle soruşturma açıldığını öğrenen Vasilisa, zor hava şartlarını ve beş günlük tren yolculuğunu hiç düşünmeden eşinin yanına gider. Ancak eşini evde bir hemşire ile bulunca aldatıldığını anlar. Vladimir'in açıklaması “*gencim, aylarca yalnız kaldım ve yosmalar peşimi bırakmadı*” olur. Eşini sevdiğini, sadece ona değer verdiğini dile getirirse de bu olay ilişkilerini lekeler. Yazar bu durumu “kadınların yüzyıllarca eski, üstesinden gilememeyen kaderi olarak” tanımlar (Kollontay, 2010: 61). Aynı gün tutuklanan Vladimir eşine yolladığı mektupta özürler dileyip sevgisini dile getirirken kendini savunmak için “geçmişinden ötürü ben seni hiç ayıplamadım. Ne olur şimdi de sen beni anlamaya ve affetmeye çalış” sözlerini ekler. Vasilisa ise eşine hak verir, hem “*el değmemiş olmamasından*” dolayı ona hiç sitem etmemiştir hem de “*yosmalar*” kendilerini onun koluna

atınca bir erkek olarak başka seçeneği yoktur. Bu noktada da yazar kadın ve erkek arasındaki ayrımı gözler önüne serer. Erkek evli olsa bile istediği insanla, istediği zaman birlikte olabilirken kadın evlenmeden önceki ilişkilerinin yükünü sırtında taşımakta, eski ilişkilerinin sözde lekesinden kurtulamamaktadır.

Vasilisa'nın bir kadın olarak en aşağılandığı nokta ise Vladimir'in bekâret üzerine yaptığı karşılaştırmadır. Âşık olduğu ve Vasilisa'yı aldattığı kadın olan Nina'ya karşı bağlılığı ve bağımlılığı da genç kadının ilk kez kendisiyle birlikte olmasından kaynaklanmaktadır. İlk kez kendisiyle birlikte olduğu için Nina'ya karşı sorumlu hissetmektedir: "Nina'yı kız olarak aldım, temizdi" söylemi Vasilisa'ya dayanılmaz bir acı yaşatır. Yıllar önce Vladimir'in *yüreğini sadece temiz bir genç kıza vereceğine* dair sözleri aklına gelen Vasilisa, bilinçli bir kadın olarak eşine karşı gelir: "Temiz! Ne saçmalıyorsun Vladimir? Bir insan bedeniyle mi temizdir?" (Kollontay, 2010: 167). Yazarın bu noktada vurgulamak istediği kadın ya da erkek tüm bireylerin bedeniyle değil aklıyla, vicdanıyla ve ruhuyla temiz olması gerektiğidir.

Bir erkek olarak Vladimir'in doyumsuzluğu da eserde dikkat çeken bir noktadır. Eşinden uzak kaldığı zamanlarda onu aldatmayı normalleştirmek adına cinsiyet vurgusu yapar ve genç bir erkek olduğunu, rahip gibi yaşayamayacağını dile getirir. Genç bir kadın olan Vasilisa ise ayrı kaldıkları süre boyunca ona bedenen ve ruhen sadık kalmıştır. Ayrıca Vladimir bir akıl hocası, sığındığı sakin bir liman olarak gördüğü Vasilisa'yı bırakmak istemez, onun ayrılık teklifini reddeder hatta onu geri döndürebilmek için intihara bile başvurur. Ancak diğer taraftan Nina'dan, ona duyduğu aşktan, tutkudan da mahrum kalmak niyetinde değildir: "Nina'yla benim ortak hiçbir şeyimiz yok. O bir yoldaş değil ve senin bana arkadaş olduğun gibi asla olamaz. Ona üzülüyorum, onun bakımını sağlıyorum. Ben onu terk edersem hali ne olur? (...) ben onu bir kız olarak aldım." (Kollontay, 2010: 173). Ataerkil yapının tipik bir örneği olan Vladimir, iki kadını da aynı anda istemektedir. Onlara büyük acılar çektirdiğinin farkında olduğu halde ikisini birden idare edebilmek için elinden geleni yapar.

Nina ile Vasilisa karakterleri özel olarak belirlenmiştir ve iki farklı kişilik olarak kurgulanıp karşılaştırılmaktadır. Nina burjuvaziyi temsil ederken Vasilisa komünist hareketin meyvesi olan yeni kadın tipidir. Yalnız başına yaşamını sürdürebilme gücüne sahip olmayan, çalışıp ayakları üzerinde duramayan, erkeğe bağımlı bir kadın olarak resmedilen Nina aynı zamanda kültürlü, iyi giyimli, güzel ve narindir. Vasilisa ise kısa kıvrıkcık saçları, zayıf bedeni, düz göğüsleri ile toplumun algısında yer etmiş kadın figürüne uymamakta, aynı zamanda bol bluzu, uzun eteği, eski kemeri ve çizmeleri ile dış görünüşüne de dikkat etmemektedir. O bir dava kadınıdır, süse ayıracak zamanı yoktur. Proletarya için çalışmalı, herkesin eşit şartlarda yaşayacağı devlet için elinden geleni yapmalıdır. Aslında bu nedenle Marksist düşüncenin de karşı çıktığı evlilik bağı ona engel olmaktadır. Burjuvayı temsil eden Nina'nın tek isteği resmi nikâh iken, komünist Vasilisa resmi nikâha değer vermemektedir, onun için iş ve sosyal hayatındaki en büyük engel Vladimir'e karşı duyduğu sorumluluktur ki bu sorumluluk evlilik bağından değil duygusal ve mantıksal birliktelikten kaynaklanmaktadır.

Savaş sırasında yaralanan Vladimir, Vasilisa'nın yaşadığı yere gelir. Bu süreç kadının ev, aile ve iş hayatında yaşadığı zorlukları anlatması açısından önemlidir. Yaralı olan erkek özel bir bakım beklerken iş hayatında yorulan kadının ev işlerine, yemeğe ve kocasına ayıracak zamanı yoktur. Vasilisa tüm gücünü bu süreçte tüketmiştir, kocasını çok sevse de gittiği zaman rahatladığını fark eder. Aynı durum Vladimir intihar ettiğinde de yaşanır. Vasilisa kendini suçladığı için iyileşme süreci boyunca onun yanından ayrılmaz ancak kendini bir kafese kapatılmış gibi hissetmektedir. Kocasına bağlı bir ev kadınına dönüşmüştür. *Müdür karısı* olmak onu hayattan, işlerden, çalışmaktan uzak tutmaktadır.

Vasilisa, “birlikteyken ne kadar iyi olsa da insan tek başına daha özgür diye düşünür. Sevgilisi yanında olduğu sürece düşünceler bölünüyor ve iş ilerlemiyordu. Şimdi kendini tümüyle işine adayabilirdi. İş ve huzur” (Kollontay, 2010: 78-79). Marksist sistemin yeni kadını için hayatın amacı çalışmak, üretmek ve bu süreçte huzur bulmaktır.

Vasilisa'nın eşinin yanına son gidişinde aslında çok farklı insanlar oldukları daha da ortaya çıkar. Komünist Vasilisa'nın eşi tam bir *müdür* gibi davranmakta rahat, burjuvazi bir yaşam sürmektedir. Kendisi için hazırladığı evdeki perdeler, ipekli yatak örtüsü, ayna ve diğer tüm eşyalar özenle seçilmiş pahalı parçalardır, ancak Vasilisa bu evde kendisini sanki yabancı bir evde gibi hisseder. Bu yeni yaşamda eşi de ona yabancı bir adam gibi gelir. Onu kıyafetleri yüzünden birçok kez aşağılar “*hilkat garibesi, köylü kadın, ne tavus kuşusun ne de karga, rahip karısı gibisin*” söylemleri ile dış görünüşü nedeniyle yargılar. Aralarındaki tartışmaya şahit olan aşçı kadın “eskiden devrim öncesinde hizmetlerinde çalıştığım gerçek hanımefendi ve beyefendiler de böyleydi. İster gerçek hanım-beyefendiler olsun ister komünistler, hep aynı hikâyeydi” sözleriyle aslında devrimin her alanda değişiklik getirmesine rağmen yüzyıllardır aynı şekilde devam eden kadın erkek ilişkisine bir etkisi olmadığını vurgular (Kollontay, 2010: 86). Aynı şekilde aşçı kadının Vasilisa'nın kıyafetlerine karışması, onu giydirip süslemesi ve “neden böyle somurtkansıyorsunuz? Bu, erkeklerin hiç hoşuna gitmez. Onlar neşeli kadın isterler, kahkaha duymaktan hoşlanırlar, işten, dertlerden sonra şenlik isterler” söylemi de kadının kocasını her açıdan mutlu etmek zorunda olan bir obje gibi görüldüğünü kanıtlar (Kollontay, 2010: 180).

Vasilisa'ya göre “aptal kadın yüreği şefkatin, sevginin, sıcak bir yüreğin hasretini çekiyordu”, ama “iki kişinin yaşadığı yalnızlık, tek başına olmaktan daha kötüydü”, onlar için “karı koca olarak kalmaktansa özgür arkadaşlar olarak ilişkilerini devam ettirmek en mantıklısıdır” (Kollontay, 2010: 127, 190). Bu nedenle genç kadın eşinden ayrılıp yoluna tek başına devam etmeye karar verir. Aralarında kalan tek bağ ise nikâhlarıdır. Yazar bir kez sevip evlenen insanların, nikâh bağı nedeniyle ayrılamamalarına da vurgu yapar. Arada duygusal bir bağ yoksa nikâhın da bir anlamı kalmaz. Nikâh değil, insanların “tek kelime etmeden tek yürek, tek ruh gibi” birbirlerini anlamalarıdır mühim olan (Kollontay, 2010: 204).

Ana karakter artık eşine ve Nina'ya kızgın da değildir. Onlara bir mektup yazar ve aralarından çekildiğini belirtir. Artık Vladimir'i erkek, Nina'yı kız kardeşi gibi görmekte, kıskançlık duymadan onlara mutluluk dilemektedir: “Vladimir İvanoviç'in karısı, resmi karısı siz olmalısınız. Birbirinize daha iyi uyuyorsunuz. Ben onun için uygun bir kadın değilim, çünkü farklı eğilimlerimiz var ve yaşamın farklı yollarında ilerliyoruz. Ben onun ne düşündüğünü bilmiyorum, o da beni anlamıyor” (Kollontay, 2010: 208). Evliliğin temelinde karşılıklı anlayış ve aynı eğilimlere sahip olmak vardır. Tarafların arasındaki ortak değerler bittiği zaman evliliğin uzatılması durumu düzeltmektense hayatı çekilmez hale getirir. Yazar insanların boşanma fikrine daha olumlu bakabilmesi adına sevdiği ancak anlayamadığı adamdan vazgeçen Vasilisa'yı güzel bir örnek olarak gösterir.

Eserin sonunda Vasilisa hamile olduğunu öğrenir, ancak ilginç olan bu durumda Vladimir'i ya da ona haber vermeyi düşünmemesidir. “Babasına ihtiyacım yok! Sanki erkekler gerçekten babaymış gibi” sözleri ile kadının evlilik içinde de aslında çocuğunu yalnız büyüttüğüne vurgu yapılır (Kollontay, 2010: 214). Çocuğunu tek başına büyütme, bu süreçte kreş açıp diğer kadınlara da bir çocuğu komünist olarak nasıl yetiştirileceğini gösterme isteğiyle dolmuştur. Evlilik birliği dışında doğan çocuklar da diğerleriyle aynı haklara sahip olmalı ve yönetim çocukların anne babalara değil tüm topluma ait olduğu fikrini desteklemelidir. Yazar, babaya ihtiyaç duyulmadan toplumun desteği ile çocukların büyütüleceğini dile getirip Marksist feminist düşüncelerini doruk noktasına çıkararak esere son vermeyi uygun bulur.

Sonuç

Moran'ın yaptığı ayırımdan hareketle *yazar olarak kadına yönelik feminist eleştiri kuramı* bağlamında yaptığımız çalışmada Aleksandra Kollontay'ın kadın sorununu nasıl ele aldığını *Vasilisa Mahgina* romanını örneğiyle inceledik. Öncelikle yazarın romanında otobiyografik unsurları kullandığı görülmektedir. Eşinin ismi Vladimir'i erkek karakterinde birebir kullanmayı tercih eder. Bu yöntemle birbirlerini seven ancak ortak bakış açılarına sahip olmayan bir çift olarak kendi evliliğini örnek göstermektedir. Gerçek hayatta da Vladimir maddi zevklere düşkün, etrafındaki eşitsizliklere kayıtsız bir kişidir, bu noktada da romandaki karakterle benzerlik taşımaktadır. Aleksandra'nın ayrılmak istemesinin en büyük nedeni dünyaya farklı pencerelerden bakmalarıdır, bu durum eser için de geçerlidir. Vasilisa aldatıldığı için ayrılma kararı almaz çünkü bu onun ilk aldatılışı değildir, ayrılma kararının asıl nedeni artık eşiyile farklı yollarda ilerlemeleridir. Kollontay'ın bir kadın olarak kendi yaşadıklarından yola çıkması ve okuyucuya gerçekleri aktarması eserin inandırıcılığını artırmaktadır.

Kollontay, kadın sorununu Marksist feminizmin bir temsilcisi olarak ele almakta ve çözüm yollarını da genellikle Marksizm'de bulmaktadır. Eserde görüldüğü üzere kadınların yaşadığı problemler dönemin devrimci erkekleri için önem arz etmemektedir. Çözülmesi gereken ilk sorun budur. Bu nedenle Vasilisa karakteri partide kadın sorunlarını dile getirmekte ve devrimin ancak kadının gücüyle yapılacağını vurgulamaktadır.

Eserde komünist kadın, erkeğin tüm sorunlarına çözüm bulan, ona yol gösteren bir dost, bir *yoldaş* gibi resmedilir. Eşinin her derdinde yanında olmasına rağmen kendi sorunlarıyla tek başına mücadele eden kadının, çalışarak üstesinden gelemeyeceği hiçbir şeyin olmadığı gösterilmektedir. Hem kendi hem de eşinin sorunlarını çözen Vasilisa bu açıdan kadınlara güzel bir örnek oluşturmaktadır. Burjuvayı temsil eden Nina ise olumsuz bir tip olarak çizilmiştir. Erkeğe bağımlıdır, bu nedenle çalışma hayatına giremez, başka insanların onun kaderini tayin etmesine izin verir. Kollontay özellikle bu iki farklı kadını karşı karşıya getirmiş ve okuyucudan seçim yapmasını istemiştir: ya çalışan özgür bir kadın olarak hayatına devam edecektir ya da ataerkil düzenin baskısı altında, başkalarının onu yönlendirmesine izin vererek yaşamaya çalışacaktır.

Kadının bedeniyle ilgili yüzyıllardır yaşadığı sorunlara da değinir Kollontay ve özellikle bekâret konusunu eserde birçok kez dile getirir. *Temizlik* kavramının bedenle değil, ruhla, yaşayışla olduğunun altını çizmektedir. Aynı zamanda aldatma sorununu işlerken kadın ve erkeğin bu durum karşısında aldığı tepkiler gösterilir. Aldatma olayında erkek suçlanmaz, hatta bedensel ihtiyaçları bahane edilerek kendisine hak verilirken kadın erkeği baştan çıkararak faktör olarak görülür. Bu noktada Vasilisa'nın eşine bedenen ve ruhen sadık kalmasına rağmen öncesinde yaşadığı ilişkiler nedeniyle taviz vermek zorunda bırakılması da kadın erkek ilişkilerindeki adaletsizliği yeniden görmemizi sağlar.

Marksizm'in evlilik ve özgür ilişki üzerine fikirleri de esere yansımaktadır. Vasilisa çalışan bir kadın olarak eşinden ayrı kaldığı sürelerde daha verimli ve mutluken eşinin yanında kendini kafeste gibi hisseder. Ancak eşi özgür hayatını onunla beraberken de sürdürmeye devam eder. Bu noktada evlilik bağının sadece kadınlar üzerindeki olumsuz etkisi bir kez daha vurgulanmış olur. Vasilisa'nın özellikle hamile olduğunu öğrendikten sonra eşinden ayrılması yazar tarafından ince düşünülmüş bir detaydır. Bu şekilde fikrîsel ve ruhsal bağları olmayan çiftleri, nikâhın hatta çocuğun bile birbirine bağlamaya yetmeyeceğinin altı çizilir.

Sonuç olarak Aleksandra Kollontay, bir kadın gözüyle kadınların yaşadığı sorunları dile getirmektedir. Ana karakter Vasilisa'nın yaşadıkları yaklaşık yüz yıl önce gerçekleşmiş olsa da günümüz toplumunda aynı sorunların devam ettiği görölmektedir. Bu açıdan bakıldığında feminizm ve feminist eleştiri kuramı temsilcilerinin daha çok çalışması, araştırması ve yeni çözüm yolları üretmesi gerektiği gerçeği ortaya çıkmaktadır.

Kaynakça

- Aleksandrov-Agentov, A. M. (1994). *Ot Kollontay do Gorbaova*. Moskva: Mejdunarodniye otnoşeniye.
- Baturenko, S. A. (2019). Marksistskiy feminizm: Teoretičeskiy proyekt, genezis i opit prektieskiy realizatsii v XX v. *Vestnik Moskovskogo Universiteta, Ser. 18, Sotsiologiya i politologiya*, 111-129.
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori*. (ev. M. A. Gevrek, A. Bora, F. Sayılan). İstanbul: İletişim.
- Erzene Bürgin, D. (2014). Feminist Kuram. *Kadın ve Toplum*, (Der. G. Erciyeş, N. Aydınoğlu). İzmir: İzmir Üniversitesi.
- Hartman, H. (2008). Marksizmle Feminizmin Mutsuz Evliliği. *Kadının Görünmeyen Emeği*, (Der. G. A. Savran, N. T. Demiryontan). İstanbul: Yordam Kitap.
- Humm, M. (2002). *Feminist Edebiyat Eleştirisi*. (ev. Ö. Altay vd.). İstanbul: Say Yayınları
- Kollontay, A. (1974). *İz moyey jizni i raboti: Vospominaniya i dnevniki*. Moskva: İzdatelstvo Sovetskaya Rossiya.
- Kollontay, A. (2010). *İşçi Arılarının Aşkı*. (ev. G. Türkyılmaz). İstanbul: Pencere.
- Moran, B. (2007). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim.
- Sevim, A. (2005). *Feminizm*. İstanbul: İnsan.
- Tong, R. P. (2006). *Feminist Düşünce*. (ev. Z. Cirhinlioğlu). İstanbul: Gündoğan.
- Yukina, İ. İ. (2014). Na puti k marksistskomu feminizmu. *Deyatelnost Aleksandri Kollontay, Sociology of Science and Technology*, Volume 5, No:2, 81-91.